

Omarm de veelkleurigheid

Ervaringen met een landschapontwikkelingsplan

— Henk van Blerck, Riet Dumont, Tiny Wigman en Henk van Ziel

“Meneer, vindt u het hier zo mooi dat u loopt te fotograferen?” De vrouw met haar dartele hond dacht er duidelijk anders over. Het gebied was helemaal verloederd in haar ogen. Vroeger waren de sloten breed en de paden niet overwoekerd. De boeren hoefden geen grond af te staan voor ‘de natuur’. Als kind kwam ze thuis met armen vol orchideeën, maar haar moeder wilde die ‘kikkerbloemen’ niet in huis hebben. Ze schaatste vanaf de Lage Horst helemaal over de sloot. Als je goed vaart had, kon je bukkend door de duiker schaatsen. Het gesprekje toont de verloren verbanden in het landelijk gebied. Kennelijk kun je niet meer schaatsen vanaf de Lage Horst. Natuurgebied De Bruuk is niet meer van de boeren en natuur en boerenland zijn gescheiden door een ringsloot.

Het landschapontwikkelingsplan is een nieuwe planvorm voor gemeenten. Het komt in de plaats van het landschapsbeleidsplan, dat in de meeste plattelandsgemeenten aanwezig is. Het landschapontwikkelingsplan is bedoeld om de verloren verbanden in het landelijk gebied te herstellen: verbindingen tussen de ‘natuur’ en het boerenland, voor de das en de salamander,

maar ook voor de mensen die er schaatsen, wandelen, fietsen. Verbanden voor water en verbanden tussen toekomst en verleden. Maar vooral dus ook verbindingen tussen de bewoners en hun landschap.

Het landschapontwikkelingsplan voor drie gemeenten in het Rijk van Nijmegen is een van de eerste in Nederland. Het kenmerkt zich door:

- de gezamenlijke opstelling van 3 gemeenten
- ontwikkelingsgerichtheid
- offensieve landschapsstrategie
- bewonersparticipatie

Het plan is opgesteld onder de aangepaste Beschikking Ontwikkelingen Landschap van het ministerie van LNV (2001). Deze regeling biedt grote voordelen omdat de regeling naast plankosten ook kosten voor onderzoek, communicatie en een landschapscoördinator tijdens de planperiode vergoedt. Gemeenten die interesse in deze planvorm hebben kunnen meer informatie krijgen bij Landschapsbeheer Nederland. Deze organisatie heeft ook de publicatie uitgegeven: ‘Landschapontwikkelingsplan’. Een handleiding voor het laten opstellen

van landschapontwikkelingsplannen’.

Het proces: van onder op

De gemeenten hebben het landschapontwikkelingsplan in nauwe verweving met de Proeftuin Ooijpolder-Groesbeek opgesteld. Deze proeftuin voor ‘groen-blauwe dooradering’ (een netwerk van landschapselementen) van het agrarisch cultuurlandschap, is opgestart door verschillende organisaties uit de streek: de vereniging voor landschapsbeheer De Ploegdriever, Stichting wAarde en Vereniging Das en Boom. Door de focus op het agrarisch cultuurlandschap en de bevordering van toegankelijkheid voor bewoners en recreanten, was het ook logisch om die bewoners zoveel mogelijk bij het proces te betrekken. Dat is gebeurd door de initiatiefgroep uit te breiden tot een projectgroep, later klankbordgroep met allerlei organisaties uit de streek. Bij de start van de proeftuin heeft onderzoeksinstituut Alterra een belevingsonderzoek gedaan onder inwoners van het gebied en de stad Nijmegen. Daarnaast is met lokale deskundigen en vakdeskundigen een beoordeling

gemaakt van ontwikkelingen en achtergronden in het gebied, de Landschaps-KwaliteitsToets. Deze beoordeling is besproken in verschillende informatiebijeenkomsten voor de bevolking. Een belangrijk hulpmiddel daarbij waren 'kwartetten van landschapselementen'. Voor elk van de twaalf deelgebieden zijn (nieuwe) streekeigen landschapselementen ontworpen van enkelvoudig tot samengesteld, per kwartet 4 keuzemogelijkheden en één 'witte' kaart voor eigen inbreng. In gesprekken op informatie-avonden is aan de hand van de kwartetten de 'vraag' getoetst. Tijdens onderhandelingen met een grondeigenaar die zijn grond aanbiedt voor groene diensten, kunnen zo 'vraag en aanbod' op een speelse en flexibele manier bij elkaar worden gebracht. De kwartetten bleken op de informatieavonden bij de bewoners voor een omslag te zorgen: was er aanvankelijk nog een wat sceptische houding ('wat hebben ze nou weer over ons bedacht') door deze aanpak werden de bewoners steeds enthousiaster ('dat kan leuk worden').

Voorbeeldplannen

Op basis van de gesprekken en de inbreng van deskundigen is vervolgens een Landschapsontwikkelingsplan opgesteld. Het bestaat uit een beleidsdeel waarin staat hoe het landschap in elkaar zit. Dat is niet alleen op basis van de ontwikkeling in het verleden, maar ook op basis van de dynamiek van nu: waar verandert het landschap, wat zijn de drijvende krachten en hoe gaan we daar mee om? Daarnaast is er een uitvoeringsprogramma met ongeveer 100 projecten met concrete doelen, partners en betrokkenen, financieringsmogelijkheden en monitoring, kaarten waarop is aangegeven waar (ongeveer) routestructuren moeten komen, welk soort landschapselementen waar moeten komen, waar actief gewerkt moet worden aan nieuwe landgoederen ('nieuwe meenten'), waar aandacht besteed moet worden aan ecologische verbindingen, zichtlijnen, wateropgaven, cultuurhistorische 'juwelen' enzovoorts. Toen het plan bijna klaar was, is dit ook weer voorgelegd in een serie informatiebijeenkomsten, waarin bewoners en betrokkenen hun oordeel konden geven over het eindresultaat. Inmiddels zijn voorbeeldplannen uitgewerkt voor de aanleg van nieuwe paden en landschapselementen, die duidelijk moeten gaan maken hoe het nieuwe landschapsbeheer in de praktijk functioneert. Door het voorwerk van de proeftuin was het niet moeilijk om kandidaat-grondeigenaren voor de voorbeeldplannen te vinden. Integendeel, bij een van de voorbeeld-

projecten bleken al verschillende grondeigenaren samen kandidaat te zijn en te lobbyen bij burens om het project nog verder uit te breiden. Vooral voor de recreatieve infrastructuur was dit een groot voordeel. Veel deelnemers zijn van oorsprong agrarische bedrijven die (naast hun agrarisch bedrijf) andere takken van bedrijvigheid zijn begonnen, met name in de recreatieve sfeer. Beheer van natuur en landschap is dan niet alleen een verdere verbreding, maar past ook goed bij de recreatieve poot van het bedrijf.

Actieve inbreng

Het plan mag dan klaar zijn, de uitvoering is pas in de beginfase. Een actieve bemoeienis van grondeigenaren blijft nu nodig, net als het actief betrekken van de 'gebruikers' van het landschap. Het nieuwe regionale landschapsfonds Via natura, de komende twee jaar experiment in het kader van verkenning groene diensten, is daarbij een belangrijke stimulans. De gebruikers van het landschap zullen het geld voor het landschapsbeheer opbrengen. Voor de 'producten' van landschap wordt het een bron van (neven)inkomsten.

Enkele inhoudelijke aspecten van het plan willen we hier uitlichten: een ontwikkelingsgerichte visie en het inhoudelijk perspectief.

Een ontwikkelingsgerichte visie

De veelkleurigheid van het landschap van Groesbeek, Ubbergen en Millingen aan de Rijn wordt in het landschapsontwikkelingsplan actief ontwikkeld via drie sporen. Het eerste spoor is: speel in op de dynamiek van het grondgebruik in het landschap! Het hele gebied is immers volop in ontwikkeling, maar in een aantal delen van het landschap spelen ontwikkelingen die boven het particuliere belang uitstijgen. Het zijn zaken van gemeenschappelijk belang. In het Landschapsontwikkelingsplan wordt daarom voorgesteld om de 'meent-gedachte' te introduceren. Die is gebaseerd op het streven naar win-win-situaties waarbij het specifieke particuliere belang en het gemeenschappelijk belang gelijk opgaan. Met de term 'meent' wordt verwezen naar de meenten die in vroeger eeuwen gemeenschappelijke gronden waren bij een dorp. In onze tijd kan het een deel van het landschap zijn dat dan wel in particulier eigendom is, maar toch voor de gemeenschap ter beschikking staat voor manifestaties (het circus of de kermis), of om te wandelen, fietsen, vissen of schaatsen. Ook de regionale waterberging zou in de meent een plek kunnen krijgen.

Het tweede spoor is: bouw voort aan een kleinschalige verweving van natuurlijke elementen in het agrarisch cultuurlandschap (een groen-blauwe dooradering). Het derde spoor tenslotte is het streven om voor de verschillende delen van het landschap een eigen karakteristiek te ontwikkelen. Bijvoorbeeld door middel van een flexibel inzetbaar multifunctioneel landschapselement, een eigen type nieuw landgoed of een eigen typering van erfbeplantingen. Zo komen er bijvoorbeeld in Groesbeek traditioneel veel kersenbomen voor, langs bosranden, langs wegen en als boerenbongerd. Deze traditie kan worden voortgezet in nieuwe landschapselementen, maar ook als erfbeplanting of als eis bij functieverandering van bijvoorbeeld vrijkomende agrarische bebouwing. Zo kan de herkenbaarheid van het landschap op basis van oude patronen worden behouden, waardoor de identiteit van het gebied zich kan blijven vernieuwen.

Perspectief: 'Nieuw-Arcadië'

Bijzonder aan dit landschapsontwikkelingsplan is de combinatie met de groen-blauwe dooradering die de proeftuin beoogt. In de nota 'Natuur voor mensen, mensen voor natuur' gaat het ministerie van LNV uit van gemiddeld 10% van het agrarisch cultuurlandschap dat wordt omgezet in groen-blauwe dooradering. Dat betekent een netwerk van landschapselementen en paden met een gemiddelde breedte van 10 meter en een maaswijdte van ongeveer 200 meter. Als de grondeigenaren mee willen doen, kan praktisch elke kavelgrens worden voorzien van een combinatie van landschapselementen van gemiddeld 2 tot 20 m breed, afhankelijk van het doel en de ligging. Dit betekent dus een enorm herstel van het landschapsbeeld, van de mogelijkheden voor biodiversiteit en van de recreatieve mogelijkheden in het landelijk gebied. De ontwikke-

lingen in de 20e eeuw, waarin het agrarisch cultuurlandschap is verarmd van de hoogste biodiversiteit in de geschiedenis (rond 1900) naar de 'groene woestijnen' van rond 2000, kunnen hiermee ten goede keren. Het betekent een enorme stimulans voor de natuur die mogelijk zelfs verder reikt dan de natuurontwikkelingsprojecten langs de rivieren: ooievaars stappend langs de sloten, steenuilen in hoogstamfruit- en knotbomen, geelgorzen langs de paden, patrijzen en leeuweriken in het veld. Maar ook trekroutes voor vlinders, vleermuizen en dassen. Ook plantensoorten zullen veel meer mogelijkheden krijgen, zeker waar ook verdroging kan worden teruggedrongen. Door het landschapsherstel zal het aantal recreatie-

Het is een investering die zich terugverdient: direct, doordat het landschap iets is waar veel mensen en instanties wat voor over hebben en indirect, doordat het bewoners weer verbindt met hun streek en die identiteit geeft.

Ervaringen met bewonersparticipatie

Inspraak in de eindfase van een plan is al jaren standaard in allerlei planvormen. En dat belangengroepen in de klankbordgroep en adviescommissie zitten, hoort ook bij het basispatroon van de poldercultuur. Maar dat lokale groepen zelf het initiatief nemen voor een omvangrijk project, is zeker niet alledaags. Ook in de beginfase bleken diverse groepen zich actief en kritisch met het project bezig

doelen te realiseren zoals ecologische verbindingen. Aangezien dit mede een doelstelling van het project was, kon hieraan vrij gemakkelijk medewerking verleend worden. Datzelfde gold voor samenwerking met lokale historische kringen die bijvoorbeeld streven naar het herstel van een oude buurtschap.

Overigens bleken sommige groepen zich ook enigszins bedreigd te voelen, juist omdat ze al in een eerdere fase actief hadden samengewerkt met de gemeente en zo projecten op de rails hadden gezet. Die dreigden nu in het grotere verband onder te sneeuwen. In overleg zijn de reeds geformuleerde projecten in het landschapontwikkelingsplan opgenomen, nu ook voorzien van concrete voorstellen voor financiering.

Op deze manier kunnen ter zake kundige en goed georganiseerde lokale bewoners- of belangengroepen bijdragen aan de uitvoering van gemeentelijke natuur- en landschapsprojecten. Gemeentelijke functionarissen hebben door schaalvergroting, nieuwe aandachtsvelden en bezuinigingen vaak nauwelijks tijd om zich met de details van voorbereiding en uitvoering van concrete landschapsprojecten bezig te houden. Lokale groepen kunnen dit gat goed opvullen. Ze kunnen meedoen bij het ontwikkelen van een landschapsvisie en de vertaling ervan in projecten.

Ook bij de uitvoering kunnen zij een stimulerende en ondersteunende rol vervullen. Een IVN-groep die een ecologische verbinding voorbereidt, een Historische Kring die een fietsroute maakt langs cultuurhistorische objecten, een Werkgroep Landschapsbeheer die de knotwilgenrij langs een strang reconstrueert, een buurtvereniging die een 'rondje-om-het-dorp' op poten zet of een agrarische natuurvereniging die voorbeeldprojecten voor groen-blauwe dooradering realiseert. Zo snijdt het mes aan twee kanten: de functionaris van de gemeente kan zich beperken tot de hoofdlijnen van de uitvoering van het gemeentelijk beleid en het bij elkaar brengen van het geld, en de lokale groepen trekken een project dat past bij hun doelstellingen. ♦

Henk van Blerck (landschapsarchitect Buro Schokland)
Riet Dumont (Provincie Gelderland)
Tjny Wigman (Coördinator Proeftuin Ooijpolder-
Groesbeek en Verkenning Groene Diensten, Bureau
Niche)
Henk van Ziel (landschapsecoloog Buro Hemmen)

mogelijkheden groter worden en dat zal weer een economische impuls zijn voor het gebied, opgebracht door stadsbewoners die hier komen genieten.

Dit 'Nieuw-Arcadië' is natuurlijk nog lang niet gerealiseerd, maar het begin is er. Van de benodigde miljoenen voor realisering van het complete plan, lijken de eerste miljoenen bijeengebracht te kunnen worden in het kader van de Verkenning Groene Diensten. In het uitvoeringsplan is uitgebreid aangegeven welke andere bronnen kunnen worden aangesproken. Dat vereist echter een grote inspanning in de vorm van communicatie, participatie en lobbywerk.

te houden. Het ging daarbij in hoofdzaak om lokale belangengroepen op het gebied van cultuurhistorie, natuur- en milieu en om landbouwers. Daarnaast waren er tal van particulieren die hun wensen en opmerkingen uitten en zo het plan mee stuurden, maar die verder meestal niet participeerden in het planproces. Het is in dit project gebleken dat geïnteresseerde bewoners vaak zeer veel kennis hebben van lokale cultuurhistorie, lokale recreatieve behoeften en landschappelijke waarden (zoals uitzichten, maar ook ontsierende objecten), en ook van natuurwaarden.

De natuur- en milieuverenigingen proberen

